

Sociální poznávání

Jan Šerek

Sociální psychologie I

29. 10. 2024

Sociální poznávání (social cognition)

- Jak postupujeme při poznávání sebe sama a okolního sociálního světa
- Výběr, interpretace, zapamatování a použití informací k tomu, abychom něco vyvozovali o sociálním světě, rozhodovali se či se určitým způsobem chovali

Oblast/téma sociální psychologie

Metateoretický přístup

- Usiluje vysvětlit sociálně psychologické fenomény za pomoci konstruktů souvisejících s kognitivními reprezentacemi a procesy
- Individualistický, kognitivní, kladoucí důraz na mentální procesy (vs. chování)
- Překryv s kognitivní psychologií, ale důraz na odlišnosti mezi poznáváním věcí a lidí

Dvojice procesů

- Automatické – neuvědomované, nezáměrné, mimovolné, bez námahy
- Záměrné (kontrolované) – uvědomované, řízené, vyžadují kognitivní úsilí

Kahneman používá metaforu o Systému 1 a Systému 2

1: Rychlý, automatický, často nepřesný

2: Pomalý, kontrolovaný, „líný“ – aktivovaný pouze ve zvláštních případech, unavitelný

Automatická tvorba mentálních reprezentací

- Kategorizace – hledání řádu v sociálním světě prostřednictvím slučování jednotlivých prvků do kategorií
 - Zjednodušující, ale užitečná
- Schémata – kognitivní struktury vytvořené na základě předpřipravených znalostí o okolním světě
 - Organizované
 - Ovlivňují, čeho si povšimneme, jak to interpretujeme, co si zapamatujeme a co vyvozujeme
- Mentální zkratky: kognitivní heuristiky (Daniel Kahneman & Amos Tversky)
 - Nástroje, které nám pomáhají dospět k nějakému úsudku rychle a efektivně
 - Často ovšem za cenu určité chyby v usuzování

Jaká je role záměrných procesů?

- Dual processing model
- Continuum model of impression formation
- Dissociation model of stereotyping
- Ironic processes model of mental control

Dual processing model

Marilynn Brewer

Dva typy zpracování:

- *Data-driven*
- *Theory-driven* (kategorické)

Používáme jednu z těchto strategií v návaznosti na charakter dat – nedůležitá a jasná data vedou ke kategorickému (*theory-driven*) zpracování, důležitá a méně jednoznačná data k *data-driven* zpracování

Continuum model of impression formation

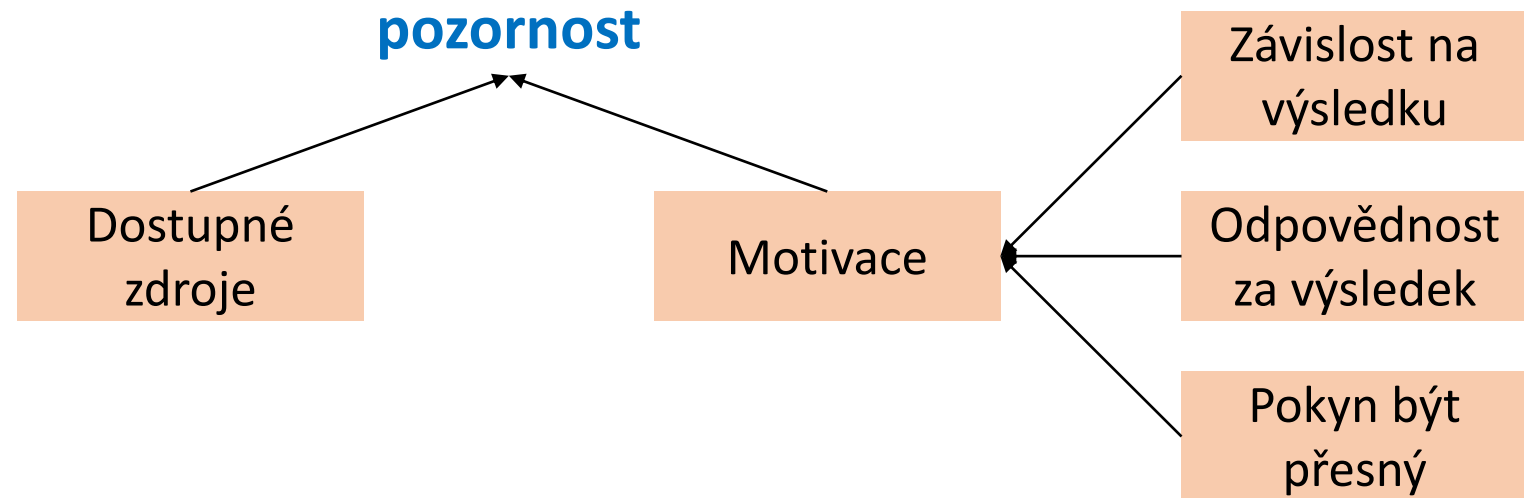
Susan Fiske & Steven Neuberg

Kategorické zpracování je vždy výchozím typem zpracování

Máme ...

- 1) znalost o příslušnosti k určité kategorii
- 2) znalost o individuálních charakteristikách

Continuum model of impression formation

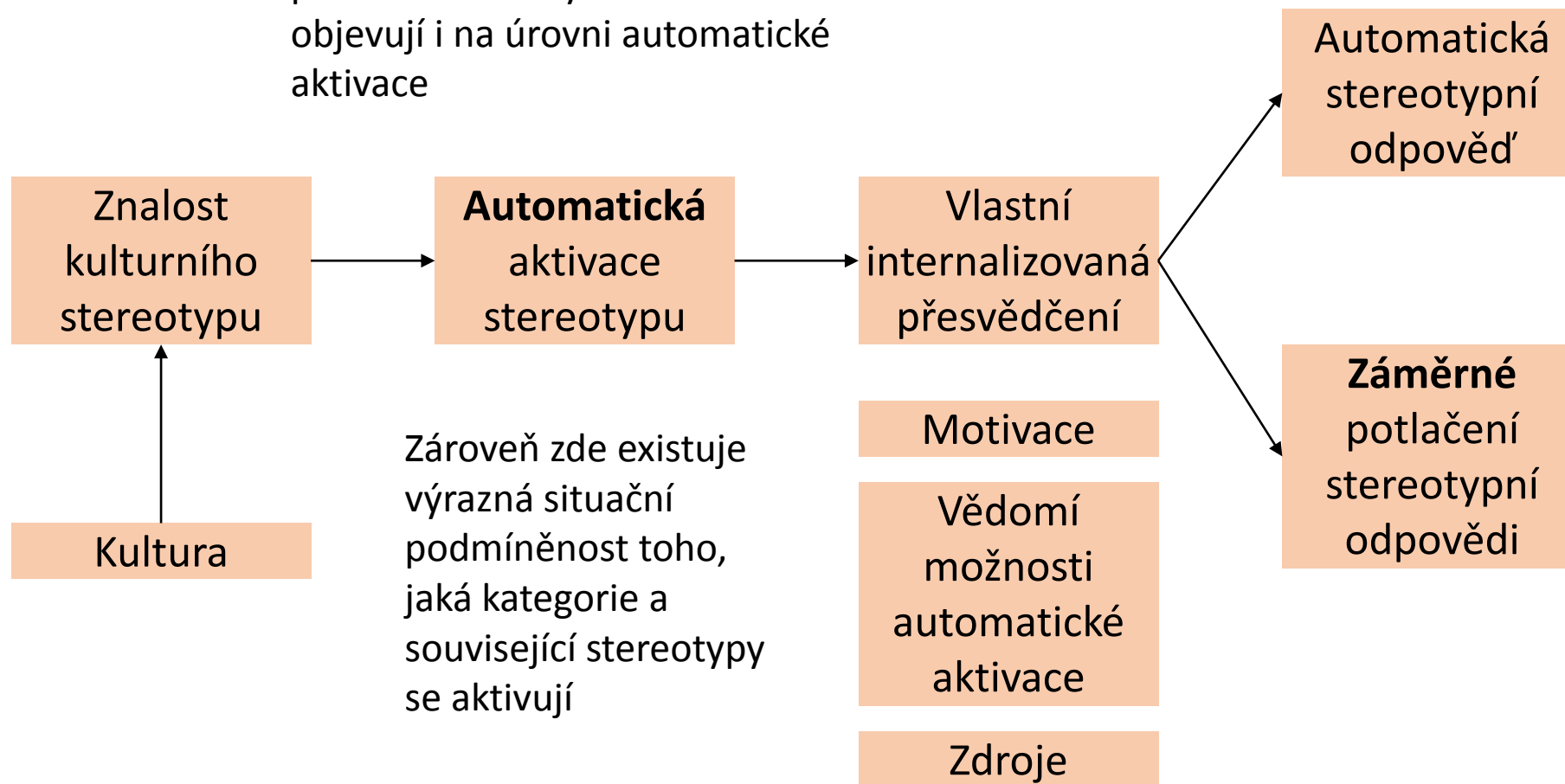

Dissociation model of stereotyping

Patricia Devine

Dissociation model of stereotyping

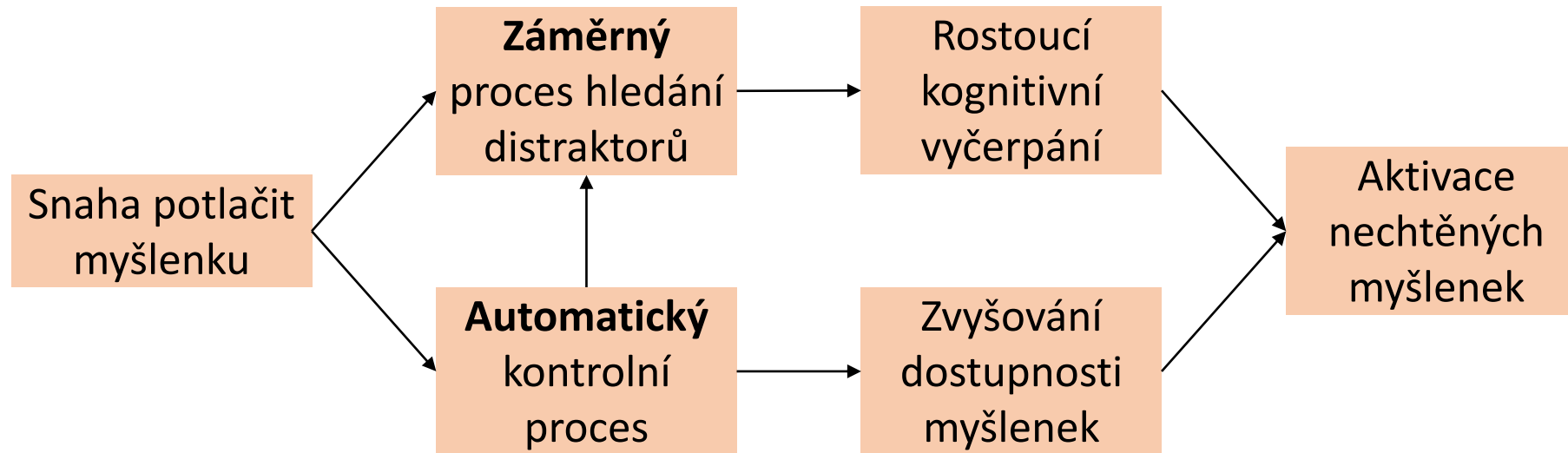
Novější studie nicméně ukazují, že podstatné rozdíly mezi lidmi se objevují i na úrovni automatické aktivity

Ironic processes model of mental control

Daniel Wegner

Irony processes model of mental control

Kognitivní heuristiky

Nástroje, které nám pomáhají dospět k nějakému úsudku rychle a efektivně – často ovšem za cenu určité chyby v usuzování

Jaký obor na FSS podle
vás studuje student na
obrázku?

Heuristika reprezentativnosti

Příliš se spoléháme na to, že někdo (něco) splňuje charakteristiky, které pokládáme za typické pro danou skupinu.

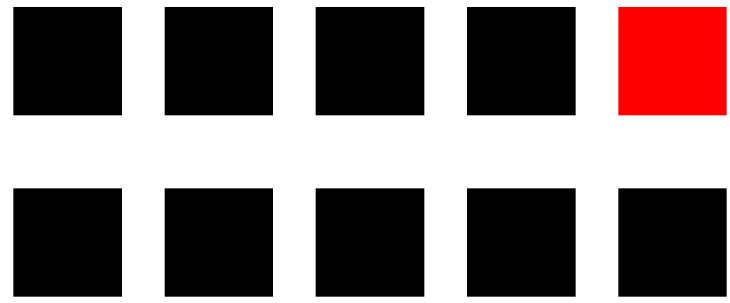
Vnímaná reprezentativnost nás však svádí k ignorování základních faktů, jako je například pravděpodobnost.

Desetkrát hodíme kostkou. Která z následujících řad čísel pravděpodobněji padne?

A) 1 1 1 1 1 6 6 6 6 6

B) 6 2 3 1 1 5 4 6 5 4

Pracujete v pedagogicko-psychologické poradně. Přichází za vámi na vyšetření osmiletý chlapec, kterého poslala jeho třídní učitelka s následujícím popisem:

Při vyučování nedokáže ani chvíli v klidu posedět. Hraje si se školními pomůckami a baví se se spolužáky v lavici. Často vykřikuje a ruší tím výuku. Obvykle se tyto příznaky během školního dne zhoršují. Navíc má výrazně podprůměrný prospěch. Občas sice dokáže ve vyučování pohotově zareagovat, ale nikdy neumí soustředěně pracovat a naučit se souvislejší množství probírané látky.

Jak byste diagnostikovali chlapcovy potíže?

Heuristika reprezentativnosti

Další příklad – „typické“ vlastnosti různých sociálních skupin

Když se podíváte na mě, vašeho vyučujícího, jak tu teď před vámi stojím, je podle vás pravděpodobnější, že dostanu srdeční, nebo žlučníkový záchvat?

A) srdeční záchvat

B) žlučníkový záchvat

Kterých deset věcí by se podle vás mohlo zlepšit v kavárně v suterénu fakulty?

A jak moc jste obecně s touto kavárnou spokojeni?

vůbec	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	zcela
	1	2	3	4	5	6	7	

Následuje seznam několika jmen

Lenka Frantová

Dominik Hašek

Nikola Černá

Markéta Dlouhá

Karel Roden

Ludmila Götzová

Petr Fiala

Irena Ondříčková

Tomáš Kroutil

Cyril Höschl

Adam Kotrba

Karel Gott

Pavla Hálková

Sylvie Kovářová

Dagmar Janků

Josef Plch

Eva Ondrová

Alena Holoubková

Mikuláš Diviš

Jiří Menzel

Anna Valentová

Mezi jmény bylo více:

1) mužů

2) žen

3) stejný počet

muži	10
ženy	11

Heuristika dostupnosti

Máme tendenci přeceňovat význam věcí, které se nám snadněji vybavují.

Heuristika dostupnosti

Některé věci se vybavují snadněji, protože například

- jsou lépe představitelné
- jsou nápadnější
- byly podané jako první („primacy effect“) a poslední („recency effect“)
- jsou negativní („negativity bias“)

Heuristika dostupnosti

vysvětluje fenomén tzv.
iluzorní korelace („illusory correlation“)

Příklady:

- možnosti psychologické diagnostiky na základě kreseb
- přeceňování negativních jevů u určitých sociálních skupin

Bez poruchy osobnosti

Porucha osobnosti

Heuristika dostupnosti

vysvětluje fenomén tzv.
iluzorní korelace („illusory correlation“)

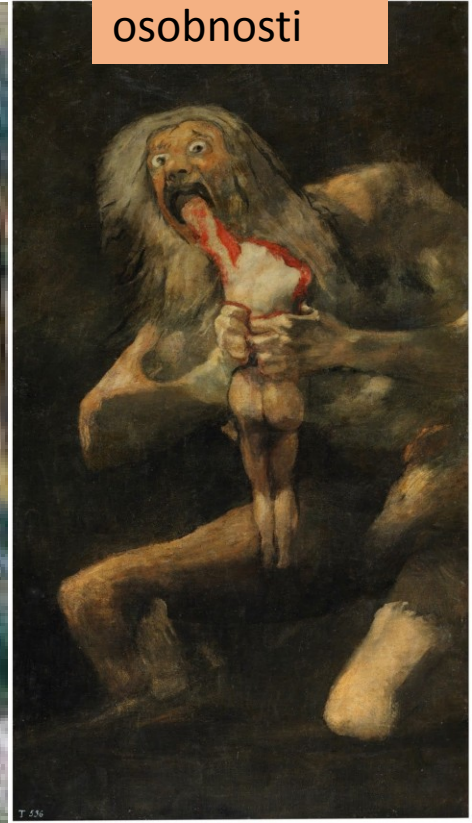
Příklady:

- možnosti psychologické diagnostiky na základě kreseb
- přeceňování negativních jevů u určitých sociálních skupin

Porucha osobnosti

Bez poruchy osobnosti

Představte si dva spolubydlící Adama a Bedřicha. Adam studuje na FSS sociologii a Bedřich politologii. Shodou okolností se oba zapíší na zkoušku ve stejný den – Adamova začíná v 10:00, Bedřichova v 10:30. Rozhodnou se proto jít ráno na fakultu společně. Protože bydlí v Bystrci, vyrazí s dostatečným předstihem. Na půli cesty (kdesi v Komíně) se však rozbije tramvaj. Adam s Bedřichem musí čekat na náhradní autobusovou dopravu. Ta však nabere obrovské zpoždění kvůli stavebním pracím na velkém městském okruhu. Adam s Bedřichem proto dorazí na fakultu se zpožděním v 10:35. Obě zkoušky již začaly bez nich a oni je budou muset absolvovat v opravném termínu.

Kdo z nich bude v tu chvíli podle vás více naštvaný?

- A) Adam
- B) Bedřich

Kontrafaktuální myšlení

Za určitých okolností máme sklon zabývat se možným vývojem minulých událostí, které sice nenastaly (odporují tomu, co se skutečně událo), ale teoreticky by nastat mohly.

Tato tendence ovlivňuje naše usuzování či emoce.

Kontrafaktuální myšlení

Co jej spouští?

- událost téměř nastala
- událost nastala kvůli neobvyklým okolnostem
- podrobně známe přecházející okolnosti
- bylo by snadné události zabránit
- událost má překvapivé důsledky
- událost je negativní

Kontrafaktuální myšlení

v této souvislosti se hovoří o tzv. „simulation heuristic“

určité (výše popsané) okolnosti v nás spouštějí tendenci „simulovat si“ domněle pravděpodobné alternativní scénáře, které ovlivňují naše aktuální usuzování či emoce

František má permanentku na hokejové zápasy Komety Brno. Má na stadionu předplacené konkrétní místo.

Scénář A: Ve středu šel na hokej, seděl na svém obvyklém místě a dostal odraženým pukem do hlavy.

Scénář B: Ve středu šel na hokej. Na jeho obvyklém místě však bylo rozlité pivo. Pořadatelé se Františkovi omluvili a nabídli mu stejně hodnotné místo jinde na stadionu. Sedl si proto na toto místo a během hry dostal odraženým pukem do hlavy.

Jak vysoké odškodnění by měl klub Františkovi zaplatit?

Antonín si koupil za 20 korun los.

Scénář A: Týden před slosováním si řekl, že stejně nemá šanci vyhrát. Los proto vyměnil se svým synovcem za čokoládu.

Scénář B: Hodinu před slosováním si řekl, že stejně nemá šanci vyhrát. Los proto vyměnil se svým synovcem za čokoládu.

Los byl vítězný a synovec vyhrál milion korun.

Jak moc je Antonín naštvaný?

Kontrafaktuální myšlení

Další příklady

- vyrovnávání se s tragickými událostmi
- stříbrná vs. bronzová medaile

Další příklad ...

Kolik procent studentů podle vašeho odhadu nezvládne v prvním termínu bakalářskou státní závěrečnou zkoušku na oboru psychologie?

A) méně než 5 %

B) více než 5 %

Zkuste si tipnout přesné číslo: jaké je procento neúspěšných studentů? _____ %

Kolik procent studentů podle vašeho odhadu nezvládne v prvním termínu bakalářskou státní závěrečnou zkoušku na oboru psychologie?

A) méně než 30 %

B) více než 30 %

Zkuste si tipnout přesné číslo: jaké je procento neúspěšných studentů? _____ %

Zakotvení a přizpůsobení

V hodně situacích se naše usuzování spoléhá na jakýsi výchozí bod, okolo nějž se následně odehrává.

Tento výchozí bod však může být člověku vnucen např. formulací otázky či širším kontextem.

Oprostit své uvažování od tohoto výchozího bodu je poměrně obtížné.

Další příklad ...

sprostý

prosazující sebe sama

kritický

soustředěný

všímavý

pracovitý

společenský

společenský

pracovitý

všímavý

soustředěný

kritický

prosazující sebe sama

sprostý

Ohodnoťte daného člověka na škále

1 (velmi nesympatický) – 10 (velmi sympatický)

sprostý

prosazující sebe sama

kritický

soustředěný

všímavý

pracovitý

společenský

společenský

pracovitý

všímavý

soustředěný

kritický

prosazující sebe sama

sprostý

Zakotvení a přizpůsobení

Příklady

- očekávání vůči druhým
- marketing

Kognitivní heuristiky

- Heuristika reprezentativnosti
- Heuristika dostupnosti
- Kontrafaktuální myšlení
- Zakotvení a přizpůsobení

Kognitivní heuristiky

- Overconfidence barrier – tendence mít přehnaně vysokou důvěru ve své úsudky a výkony
 - Overprecision – přeceňování vlastní přesnosti
 - Overplacement – přeceňování vlastního výkonu oproti ostatním
 - Overestimation – přeceňování vlastních schopností
 - Planning fallacy

Kognitivní heuristiky

- False consensus – přeceňování toho, jak moc jsou naše názory, přesvědčení, preference, hodnoty či zvyky normální a typické i mezi ostatními lidmi

Kritický pohled na klasický přístup k heuristikám

Základní předpoklad: očekávání na základě racionálního modelu versus empiricky pozorovatelné odchylky

Heuristiky někdy vedou k přesnějšímu vnímání a efektivnějšímu jednání než záměrná snaha o racionalitu

Kritický pohled na klasický přístup k heuristikám

Kritika:

- chybí přesná a falzifikovatelná definice celého procesu
- heuristika dostupnosti
 - hodnocení rizik: často se nerozlišuje a explicitně neměří kognitivní dostupnost (vybavení) jako takové versus například mediální pokrytí
 - alternativní interpretace – např. jak vysvětlit některá egocentrická zkreslení (např. přeceňování vlastního přínosu pro skupinu): důsledek jednoduchosti vybavení, nebo tendence k sebe-konzistenci?
- zakotvení a přizpůsobení
 - jaký je přesný mechanismus (co jej odlišuje od vágního primingu)
 - chybí důkazy, že lidé skutečně pracují s dimenzemi a updatují na nich hodnoty